

NOMENCLATURA DACICĂ A PLANTELOR LA DIOSCORIDES ȘI PSEUDO-APULEIUS

(Partea I)

Cercetarea tezaurului științific al antichității a fost și va rămâne și pe viitor o preocupare centrală a unui mare număr de oameni de știință. Toată cultura noastră de astăzi este clădită pe temeliile civilizației antice, deci o mai bună cunoaștere a începuturilor științei și civilizației contribuie la o mai bună înțelegere a realizărilor noastre de astăzi, studiile întreprinse oferind în același timp noi posibilități pentru a lămuri o serie de probleme importante ale trecutului, încă insuficient cunoscute.

De o importanță deosebită sînt pentru noi cercetările întreprinse pentru cunoașterea istoriei, limbii și a nivelului cultural al poporului dac. Săpăturile arheologice din ultimele decenii, făcute pe întreg întinsul țării, dar îndeosebi în Transilvania, Banat și Dobrogea, se găsesc astăzi în plină desfășurare, iar rezultatele de pînă acum au adus cînte științei românești și aprecieri deosebit de elogioase din partea specialiștilor de peste hotare.

Trebuie să constatăm totuși, că asupra limbii și culturii materiale a dacilor dispunem încă și astăzi de relativ puține date, adeseori chiar și acestea sînt controversate sau nesigure. Din atare cauză studiul și aprofundarea operelor floristico-medicale ale lui Dioscorides și Pseudo-Apuleius — care ambele cuprind un important număr de denumiri de plante în limba dacilor, dar în jurul autenticității cărora s-au purtat numeroase discuții — chiar pentru motivele invocate, prezintă nu numai o deosebită importanță, dar sînt și de o mare actualitate.

Eminentul cunoscător al trecutului dacilor, deschizător de drumuri noi în aceste investigații, academicianul C. Daicoviciu nu odată a subliniat necesitatea și importanța cercetărilor care au drept scop lămurirea problemelor istorice, lingvistice și floristice legate de cuvintele dacice din cele două lucrări amintite, apreciind totdeauna pozitiv și binevenite contribuțiile noi ce se pot aduce în această privință. Sub îndemnul acestui apel am întreprins studiul celor două lucrări menționate, mai mult sub aspectele lor floristico-nomenclaturale. Pentru sprijinul substanțial de care m-am bucurat din partea D-Sale sub formă de sfaturi și îndrumări bibliografice, nu mai puțin pentru ajutorul dat la publicarea acestei lucrări, să-mi fie permis a-i exprima și pe această cale sincera mea recunoștință.

Lucrarea de față urmărește următoarele scopuri: a) să cuprindă într-un inventar cât mai amplu numirile dacice de plante medicinale, împreună cu variantele lor grafice, care au putut fi culese din manuscrisele și edițiile vechi ale lui Dioscorides și Pseudo-Apuleius; b) să analizeze critic literatura ce s-a scris asupra originii și autenticității acestor cuvinte; c) să reexamineze identificările plantelor prevăzute cu numiri dacice, avându-se în vedere nomenclatura științifică în vigoare astăzi. Deoarece ambele lucrări tratează materiile medicale din antichitate, dar scrise în epoci diferite și la nivel deosebit, le vom trata și noi separat, în interesul clarității expunerii.

I. Dioscorides și lucrarea sa: *Despre materia medicală*.

Noțiuni introductive

Despre Pedakios (Pedanios) Dioscorides din Anazarba dispunem de prea puține date biografice. Se știe doar că s-a născut la Anazarba, în provincia Cilicia din Asia Mică, pe la începutul secolului I e.n. și a murit în ultimele decenii ale aceluiași secol (fig. 1). Și-a început studiile probabil la Tarsos (Asia Mică), după

care ar fi urmat studii medicale la Alexandria, vestit centru științific în acele timpuri. Din prefața lucrării sale aflăm că încă din tinerețe a avut predilecție pentru studiul plantelor medicinale și că îmbrățișând cariera militară în armata romană a avut ocazie să cutureiere multe țări și în acest fel să-și lărgască mereu cunoștințele floristice. El deținea probabil funcția de medic militar. Lucrarea o dedică prietenului și colegului său „asclepiadele” Areios, care a fost protejatul lui Lecanius Bassus (consul în anul 64 e.n., decedat la 67 e.n.), de unde deducem că Dioscorides și-a început scrierea lucrării sale în acest timp. Dioscorides mai era contemporan și cu marele enciclopedist roman C. Plinius Secundus, care și-a terminat lucrarea *Naturalis historia* pe la anul 78 e.n., probabil în același timp cu terminarea lucrării lui Dioscorides. Faptul că Dioscorides în lucrarea sa nu-l citează pe Plinius, iar la rîndul său nici Plinius nu-l citează pe Dioscorides — deși aproape la fiecare capitol obișnuia să citeze numeroase izvoare de care s-a folosit — dovedește scrierea în același timp a ambelor lucrări, ceea ce exclude totodată posibilitatea oricărei influențe reciproce și cu atât



Fig. 1. Pedakios Dioscorides din Anazarba (sec. I e.n.). Stampă din ediția dioscorideană a lui Saracenus, 1598.

mai mult posibilitatea plagierii¹. Asemănarea unora dintre diagnozele de plante ale lui Plinius cu cele ale lui Dioscorides se datorește fără îndoială izvoarelor comune de care s-au folosit amândoi acești autori la scrierea lucrărilor lor. Din împrejurarea că în lucrarea sa Dioscorides amintește că a făcut unele cercetări floristice în munții Justini din Italia se poate deduce că ar fi profesat cîțva timp medicina și la Roma.

Opera principală a lui Dioscorides ne este cunoscută sub titlul περι ὤλης ἱατρικῆς (*De materia medica* — Despre materia medicinală). Scrisă în limba greacă în 5 cărți, pe timpul împăraților romani Claudiu, Nero și Vespasian și terminată în jurul anilor 77—78 e.n., ea cuprinde sinteza cunoștințelor medico-farmaceutice și floristice din primul veac al erei noastre și apare în perioada cînd din medicina populară empirică — ἐθνοιατρικὴ — se conturează tot mai clar știința medico-farmaceutică ἱατροσοφία —. Botanica în acest timp se găsește într-o fază mai evoluată a așa numitei ριζοτομῆς², după numele celor care practicau colectarea (ριζοτόμοι = tăietorii de rădăcini) și comercializarea (φαρμακοπῶλαι = vînzătorii de droguri) plantelor medicinale. Ea constituie doar o ramură auxiliară a medicinei și farmacologiei, cu care continuă să se dezvolte paralel, strîns legată de acestea; trebuie să mai treacă însă aproape 15 veacuri pînă cînd ajunge să se despartă complet, devenind o știință independentă, βοτανосоφία, adică știința botanicii, numită de către Linné „*scientia amabilis*“.

În acest fel opera lui Dioscorides este considerată astăzi ca o lucrare de bază pentru cele trei științe: medicina, farmacologia și botanica. Influența ei covârșitoare asupra lor se menține încă timp de mai bine de un mileniu și jumătate, rămînînd un principal izvor aproape pentru toate lucrările de mai târziu care s-au scris în aceste domenii, pînă pe la sfîrșitul veacului al XVIII-lea. În cîteva țări orientale (Turcia, Persia etc.) utilizarea ei ca lucrare medico-farmaceutică a dăinuit chiar pînă pe la sfîrșitul secolului al XIX-lea, iar în Grecia, pe muntele Athos, un călugăr bătrîn încă și în anul 1937 se folosea cu multă abilitate, ca determinant de plante și carte medicinală, de un manuscris al acestei lucrări, copiat de el însuși.

Viața și elaborarea operei lui Dioscorides coincid cu unul din veacurile cele mai frămîntate ale imperiului roman. Hotarele sale ajung la aproape maxima expansiune teritorială, cuprinzînd în această vreme întreaga Spanie, Gallia, Britania, Pannonia și întreaga regiune de la sud de Dunăre, inclusiv Grecia, apoi Asia Mică, Siria, Iudeea, Egiptul, precum și întreg litoralul nordic al Africii. Imperiul roman devine un conglomerat de popoare care vorbesc limbi diferite și au aspirații diferite. Numeroasele toponomii și sinonimele de plante date în diferite limbi străine în opera lui Dioscorides reflectă bine cadrul geografic amintit.

Organizarea administrativă, politică, militară și economică centralizată a acestui mare imperiu necesită un uriaș aparat administrativ și ținerea unei armate cu efectivul cel mai ridicat din toată istoria romană.

Statul sclavagist este frămîntat de multele greutăți interne de ordin politic, social și economic.

Istoria, după cum se știe, înregistrează numai în acest secol o serie de expediții militare de mare amploare, la care se adaugă și pericolul permanent pe care-l însemnau dacii la granițele răsăritene ale imperiului roman.

Se știe că pe timpul lui Caesar serviciul medical în armata romană nu era încă oficial organizat. Doar ofițerii superiori dispuneau de medici particulari mai bine pregătiți, care — deși în număr insuficient — în măsura posibilităților mai dădeau îngrijiri medicale și soldaților răniți, adesea în număr foarte mare³. În

¹ A se vedea studiul lui P. Cigalini din ediția pliniană a lui Hackios (1669, p. 2, 53—56, 62—64 și 72) despre acuzațiile nejustificate aduse lui Pliniu, de a fi plagiat pe Dioscorides.

² *Rhizotomos non stricte vertendum est radicum sector, sed generaliter et latissime herbarius, hoc est medicus herbarum cognitioni et usui praecipue deditus* (Lambecius, *Comment.* I, 1665, p. 15).

³ Iulius Caesar, *De bello Gallico*, I 26, III 4, V 40, VI 36, VIII 48.

această situație, desigur, mureau din cauza rănilor un număr considerabil de soldați. Către sfârșitul vieții sale Caesar caută să atragă în serviciile armatei romane medici străini, îndeosebi greci, promițându-le cetățenia romană⁴.

Numeroasele războaie din timpul imperiului, duse cu efective atât de mari, au impus și organizarea oficială a serviciilor medico-sanitare în rândurile armatei, ceea ce corespunde în timp cu perioada în care Dioscorides a activat ca medic. El fiind cel mai reputat medic al acelor timpuri, este de presupus că în cadrul armatei romane deținea o funcție de conducere, fapt ce atrăgea după sine nu numai organizarea unităților medicale militare, dar și organizarea aprovizionării armatei cu medicamentele necesare. Cum însă pe atunci majoritatea materiilor medicale constau din droguri brute, din medicamente neconcentrate, este foarte verosimil că convoaiele de care cu bagaje (*impedimenta*) ce însoțeau legiunile, transportau și mari cantități de materii medicale. Asigurarea procurării permanente și în mari cantități a acestor materii medicale presupunea și o bună organizare prealabilă a achiziționării drogurilor, de asemenea cunoașterea nu numai a localităților de proveniență, dar și a denumirilor precise ale plantelor medicinale în limba popoarelor de unde erau procurate. Astfel, scopul urmărit de Dioscorides la scrierea lucrării sale era nu numai acela de a elabora o lucrare medicală critică cât mai amplă, destinată uzului general, dar și acela de a servi ca lucrare de specialitate pentru cei care erau în serviciile sanitare ale armatei romane și care să indice și stațiunile de unde puteau fi procurate materiile medicale.

Istoricul lucrării lui Dioscorides

Manuscrisul original al lucrării lui Dioscorides s-a pierdut în cursul îndelungatelor secole și, spre regretul nostru, nu ni s-au păstrat nici măcar fragmente din el care să fi putut contribui astăzi la o reconstituire sigură a textului autentic, pentru a putea lămuri o serie de probleme majore care au fost și sînt mereu discutate de specialiștii consacrați ai acestei opere din ultimele patru secole. Nici săpăturile întreprinse cu mari speranțe pe la sfârșitul secolului al XIX-lea în Egipt (la Medinet El-Fayjum), dar nici cercetările mai recente n-au putut descoperi fragmente din manuscrisul autentic sau cel puțin din copiiile de manuscrise datînd din sec. II sau III e.n.

Lucrarea a fost salvată posterității numai sub forma unor copii de manuscrise relativ tîrzii (sec. VI—XV), mai mult sau mai puțin alterate prin interpolări. Din cauza importanței lucrării, multiplicarea prin copiere a acestor manuscrise a continuat aproape fără întrerupere pînă la descoperirea tiparului.

Urmînd tabelul genealogic al copiilor de manuscrise dioscorideene vechi, întocmit de M. Wellmann (vol. II, pag. XXIV), se știe că unul din arhetipurile lucrării a fost cel executat de un oarecare medic cu numele *Joannis*, care a trăit pe la sfârșitul sec. II e.n. De aici începînd genealogia copiilor de manuscrise ia două direcții:

— o linie de descendență păstrează la tratare gruparea originală a lui Dioscorides, stabilită după natura materiilor medicale (deci nu în ordinea lor alfabetică). Din această categorie au făcut parte codicele din sec. IV și cel din sec. VIII — ambele pierdute —, apoi codicele parisian din sec. IX (cu interpolări de numiri de plante în limba latină și arabă), codicele lui Marcianus Venetus din sec. XI, codicele Laurentianus din sec. XIV, codicele Palatinus din sec. XIV (folosit în ediția lui Saracenus), codicele Vindobonensis din sec. XV (folosit în edițiile lui Marcellus Vergilius, Saracenus și Sprengel). Tot din această ramură s-au mai desprins versiunile latine, și anume un codice din sec. VI — pierdut însă —, apoi codicele Vindobonensis din sec. VIII și codicele Monacensis din sec. IX;

— cealaltă linie, inaugurată într-un manuscris din sec. III e.n. — pierdut însă —, redactat în perioada dintre medicul Galenos (care în sec. II încă nu-l

⁴ C. Suetonius Tranquillus, *Viețile celor doisprezece cezari. Viața lui Caesar*, p. 42, în românește de D. Popescu și C. V. Georoc, București, 1958.

cunoștea) și medicul Oribasios (care probabil s-a folosit de acesta în sec. IV), tratează materiile medicale în ordine alfabetică și cuprinde o mare parte dintre sinonimele de plante scrise în limba latină, egipteană, libiană, dacică etc. Din această categorie de manuscrise mai importante dintre cele ce ni s-au păstrat sînt următoarele:

a) *Codex Constantinopolitanus* (prescurtat: C), *nunc Vindobonensis*, numit și *Codex Julianae Aniciae*, scris în limba greacă, cu litere unciale, pe pergament, avînd dimensiunile 38 × 33 cm. Conține inițial 546 pagini în folio, din care ne-au rămas 491 pagini, unele refăcute în secolele de mai tîrziu. Codicele este prevăzut cu ornamentație frumoasă și cu iconografie de plante și animale executată în culori naturale. Despre acest codice se știe că a fost copiat cu multă grijă în anul 512 e.n. din ordinul și pe cheltuiala prințesei Juliana Anicia, fiica împăratului roman Flavius Anicius Olybrios din Constantinopol. În secolele IX—XII codicele a fost folosit de renumiții medici și botaniști arabi și persani (Avicenna, Al-Biruni etc.), apoi de unii conducători ai armatelor cruciate (Balduin de Flandra, 1204), aflați la Constantinopol. După ocuparea acestui oraș de către turci (1453) lucrarea a fost în folosința medicului evreu Hamon al sultanului Soliman al II-lea. În cele din urmă Augerius Busbeck, ambasador la Poarta Otomană al împăratului german Ferdinand I în a doua jumătate a sec. XVI, aflînd că acest valoros codice se găsește în proprietatea unui grec din Constantinopol, a început cu el tratativele de cumpărare. Prețul cerut, de 100 ducați de aur, fiind prea mare, a cerut aprobarea specială a împăratului pentru perfectarea cumpărării⁵, după care în anul 1569 codicele a ajuns la biblioteca imperială de la Viena, unde se găsește și astăzi. Acest vechi manuscris, numit codice, este considerat ca cea mai veche versiune dioscorideană de care dispunem astăzi. În anul 1906 codicele a fost editat prin fototipie în 2 volume mari, de către J. Karabacek, directorul bibliotecii imperiale din Viena, prevăzut cu un foarte documentat studiu în limba latină asupra istoricului și formei codicelui (pag. 2—134) scris de A. Premenstein, urmat apoi de un alt studiu tot în limba latină, cuprinzînd observațiile paleografice (pag. 138—208) ale lui C. Wessely și, în fine, un studiu în limba germană asupra miniaturilor codicelui (pag. 210—282), scris de J. Mantuani. Un exemplar al acestei sumptuoase lucrări se găsește și la Biblioteca Centrală a Universității din Cluj, izvorul principal al prezentei noastre lucrări.

b) *Codex Neapolitanus* (prescurtat: N), din sec. VII, scris în limba greacă, conține 172 file, cu iconografie în culori, cu textul mai amplu decît la codicele C, cu mai multe sinonime de plante, dar cu iconografia mai puțin îngrijită. Seamănă mult cu codicele C, ambele probabil copiate după același arhetip. Codicele se găsește astăzi tot la biblioteca imperială de la Viena.

Cele două codice amintite sînt deosebit de importante și pentru faptul că ele conțin nomenclatura plantelor în limba mai multor popoare din antichitate, între care și cea mai mare parte din nomenclatura plantelor în limba dacică. Mai există încă numeroase manuscrise dioscorideene copiate după veacul al XI-lea, unele conținînd sinonimele, altele nu, cele mai multe însă sînt fragmentare sau chiar foarte lacunare.

După inventarea tiparului, multiplicarea lucrării lui Dioscorides ia un avînt și mai mare. Apar numeroase ediții grecești, apoi ediții mixte greco-latine — cum sînt cele ale lui Marcellus Vergilius (Colonia, 1529), J. A. Saracenus (Lugdunus, 1598), C. Sprengel (Lipsia, 1829—30) —, apoi ediții latine: J. Ruellius (Francofurti, 1549), A. Matthiolus (Lugdunus, 1583) etc., precum și traduceri în diferite alte limbi, cum este ediția engleză a lui J. Goodyer (1655), franceză a lui M. Mathée (Lyon, 1559), spaniolă a lui A. Laguna⁶ (Salamanca, 1570), germană a lui J. Berendes

⁵ „...me deterruit pretium. Nam centum ducatis indicabatur summa caesarei, non mei marsupii” — își motivează Busbeck scrisoarea din 12 dec. 1562 trimisă împăratului.

⁶ Ediția spaniolă a lui A. Laguna a fost recent reeditată și prevăzută cu un studiu documentat, în 6 volume mari (Tetuan—Barcelona, 1953—1959) de către prof. Cezar Dubler († 1966), care a avut amabilitatea de a-mi trimite un exemplar al acestei valoroase lucrări.

(Stuttgart, 1902) etc., care cuprind studii și comentarii deosebit de valoroase, de care ne-am servit și noi la elaborarea prezentei lucrări.

Ca o lucrare de bază pentru orice studii dioscorideene servește ediția critică a textului grec, de Max Wellmann (Berolini, vol. I 1907; vol. II 1906, vol. III 1914), în care a încercat să reconstituie textul original prin confruntarea celor mai multe manuscrise vechi. Lucrarea mai este prevăzută și cu un temeinic studiu introductiv scris în limba latină, precum și cu tabelul genealogic al acestor manuscrise vechi.

Conținutul lucrării

Dioscorides tratează în lucrarea sa materiile medicale cunoscute pe timpul său: plante și uleiuri vegetale, precum și vinurile — ele constituind cea mai mare parte a lucrării —, apoi organele de animale, precum și diferitele minerale folosite în terapeutică, acestea din urmă fiind mai puține la număr. În acest studiu ne vom ocupa numai cu materiile medicale de origină vegetală, bazându-ne îndeosebi pe codicele C și N, deoarece ele cuprind și numirile dacice ale unor plante cu care dorim să ne ocupăm mai amănunțit. Ambele aceste codice tratează mai întâi materiile medicale vegetale, orînduite în ordine alfabetică și apoi pe cele de origină animală și minerală. Ele nu sînt împărțite în cărți, constituind o singură lucrare, respectiv o singură carte, neavînd nici o prefață.

În versiunile dioscorideene nealfabetice, materiile medicale sînt tratate după gruparea — verosimil — originală a lui Dioscorides; capitolele sînt împărțite în 5 cărți și au la începutul cărții I o lungă prefață. Prefața lucrării — prea puțin analizată și comentată în literatură — se pare că este partea cea mai originală, mai puțin alterată prin schimbările și interpolările de care a suferit întreaga lucrare în cursul celor aproape două milenii de cînd a fost scrisă. Ea indică scopul, metoda de lucru și spiritul critic în care Dioscorides a conceput și a scris această lucrare, din care cauză socotim că nu este lipsit de interes să ne ocupăm mai amănunțit cu ea.

Încă de la început arată Dioscorides că nu în zadar și nu fără temei s-a apucat să scrie lucrarea, deoarece dintre antecesorii săi mulți au mai scris asemenea lucrări, dar mai mult pe bază de povestiri (τοὺς δὲ ἐξ ἱστορίας τὰ πλεῖστα ἀναγράφαν ... negliind total să trateze botanica (τὴν βοτανικὴν παντελῶς ἐάσαντες παράδοσιν) ... unii au stabilit efectele medicamentelor nu pe cale de experiențe, ci numai pe vorbe goale (κενοφωνία) ... au redat lucruri vădit false nu ca dovezi ale observațiilor lor, ci pe bază de povestiri greșit înțelese (ἄπερ ἐστὶ τεκμήρια οὐκ αὐτοψίας, ἀλλὰ τῆς ἐκ παρακουςμάτων ἱστορίας). Unii au greșit în orînduire, deoarece au cuprins la un loc puteri neînru-dite, față de care alții înșirîndu-le în ordine alfabetică au separat cele asemănătoare ca fel și efecte pentru a fi mai ușor ținute în minte. „Noi însă începînd de la așa zisa prima tinerețe mai matură a noastră, conduși de dorința de a cunoaște materia, după ce am cutreierat multe țări — căci (dragă Areios) cunoști viața noastră de militar (οἷσα γὰρ ἡμῖν στρατιωτικὸν τὸν βίον) — am prelucrat materiile în cinci cărți... noi în bună parte prin observații personale conștiincioase le-am cunoscut (μετὰ γὰρ πλείστης ἀκριβείας τὰ μὲν πλεῖστα γνόντες), iar unele pe baza spuselor univene și pe bază de cercetări (πᾶσι συμφώνου καὶ ἀνακρίσεως) ... și vom încerca să le dăm o orînduire deosebită...”

Nu mai puțin interesante sînt și sfaturile pe care le dă colecătorilor de plante medicinale — perfect valabile încă și astăzi — recomandîndu-le să adune plante pe timp cu cerul senin, uscat, iar nu ploios, din regiunile muntoase, de mare altitudine, bătute de vînturi, acestea avînd eficacitate medicinală mai mare decît cele colectate pe timp nepotrivit sau ofilite din neglijența colecătorului. Le mai recomandă să cunoască plantele la fața locului în diferitele lor stadii de dezvoltare și anume, atunci cînd lăstarii răsar din pămînt, apoi cînd sînt în plină înflorire și cînd sînt după înflorire... deoarece „în acest fel nu vor cădea în eroarea acelor care au afirmat că unele plante nu aduc nici flori, n-au nici tulpini și nici fructe” (aluzie la plantele bisanuale!). „Cel care s-a întîlnit cu ele de mai

multe ori și în mai multe locuri, mai bine le va cunoaște". Indică apoi modurile de pregătire pentru păstrarea drogurilor pentru a-și menține cât mai bine eficacitatea lor terapeutică.

După prefață — în versiunile nealfabetice — urmează tratarea propriu-zisă a materiilor medicale în 5 cărți și pe capitole.

Cartea I tratează câteva plante ierboase, apoi rășini, balsamuri, arbori și arbuști; se indică modul de preparare a diferitelor uleiuri și unguente.

Cartea II cuprinde materiile medicale de origine animală, apoi câteva plante cerealiere, leguminoase, crucifere, composite, liliacee etc., dintre care unele sînt aromatice.

Cartea III tratează majoritatea compositelor, umbeliferelor, labiatelor etc., grupate în oarecare măsură, precum și plante din alte familii cu mai puține specii, ale căror rădăcini, semințe sau sucuri erau folosite în terapeutică.

Cartea IV cuprinde restul plantelor din celelalte familii cu mai puține specii, dar și unele composite, labiate, ferigi, ciuperci etc.

Cartea V tratează vinurile și materiile anorganice.

După cum vedem, împărțirea materiei în cele 5 cărți nu are la bază un sistem de grupare făcut pe criterii bine conturate. Dar la timpul său nici nu se putea face aceasta, deoarece noțiunile de familie, gen și specie încă nu erau cunoscute și trebuie să mai treacă încă aproape 1500 de ani pînă cînd noțiunea de specie, ca unitate sistematică de bază la clasificarea plantelor, începe să se contureze în accepțiunea ei de astăzi, iar noțiunile de gen și familie se cristalizează și mai tirziu. Dioscorides folosește cuvintele γέννη sau γένος (origină comună), alteori εἶδος (asemănare, formă, aspect) pentru a indica plantele ce au origină comună și aspect asemănător, ceea ce constituie rudimentul viitoarei noțiuni a speciei. În această accepțiune primitivă Dioscorides tratează un număr de cca. 706 „specii” de plante, în majoritatea cazurilor dîndu-le și descrierea, spre deosebire de materiile provenite din regnul animal, unde tratează numai organele folosite în terapeutică, fără să mai dea descrierea animalelor respective. Dintre plante sînt tratate numai cele utilizate în medicină, neglijîndu-le pe celelalte, iar plantele cu portul scund îi scapă atenției.

Cele 706 „specii” de plante descrise de Dioscorides, după sistemul actual de clasificare corespund cu cca 684 specii de spermatofite aparținînd la 176 familii și 542 de genuri, apoi 13 specii de pterodofite și alte 9 specii de criptogame inferioare (mușchi, ciuperci, licheni și alge).

Opera dioscorideană în ansamblul ei impresionează prin temeinicile cunoștințe floristice și medico-farmaceutice ale autorului, precum și prin minuțiozitatea cu care indică modul de preparare și de dozare a diferitelor medicamente: ea înseamnă o sinteză a cunoștințelor floristico-medicale din primul veac al erei noastre. Renumitul medic Galenos (sec. II e.n.) pe drept cuvînt constată despre Dioscorides: „Mi se pare că el a tratat mai temeinic decît toți ceilalți știința mijloacelor de lecuire” (ed. Kühn, XI, p. 794).

Modul de tratare

Plantele sînt tratate aproape schematic, pe capitole, mai adesea fiecare plantă ocupînd o pagină întreagă (fig. 2), iar pe dosul paginei sau pe pagina următoare se reproduce iconografia plantei.

Nomenclatura plantei este primul element ce se indică la tratare, fiecare plantă avînd cel puțin un nume deosebit de numele tuturor celorlalte. Acest nume concentrează în jurul său toate cunoștințele botanice și medico-farmaceutice care se leagă de el, asigurînd totodată și stabilitatea noțiunilor. Importanța nomenclaturii într-o asemenea lucrare este deci deosebit de mare. Renumitul naturalist suedez C. Linné, în lucrarea sa *Philosophia botanica* (1751, p. 158) scriind despre importanța nomenclaturii plantelor, cu mult temeii a caracterizat-o prin clasicele cuvinte: „*Nomina si nescis, perit etiam cognitio rerum*”.

În lucrarea lui Dioscorides pot fi deosebite două categorii de nume de plante:

— *numele principal* este primul nume grecesc al fiecărei „specii”, așezat în fruntea capitolelor. Acesta este numele cel mai comun, cu utilizare mai veche

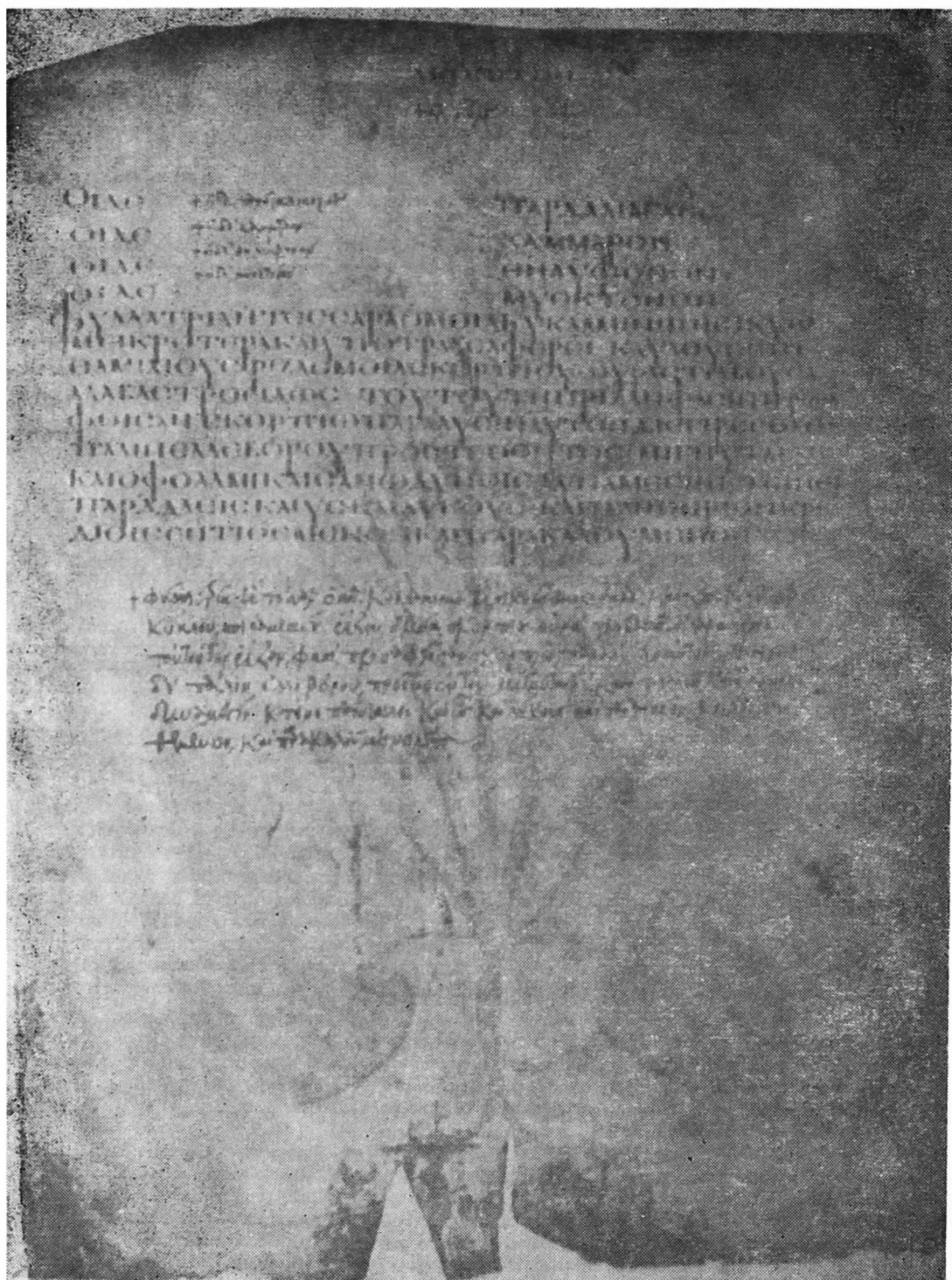


Fig. 2. Pagină din Codex Constantinopolitanus (512 e.n.), tratînd planta Akoni'on.

în lucrările floristice sau medicale⁷, nume care se menține ca atare și în edițiile viitoare și este preluat în lucrările altor autori de mai târziu, devenind mai adesea numele științific valabil și astăzi al plantei. La desenele plantelor se indică peste tot numai acest nume principal.

— *numirile secundare* ale plantei, așa numitele sinonime, sînt de obicei mai multe la aceeași plantă sau chiar foarte numeroase (16—20) și urmează imediat după numele principal. Ele sînt regionalismele, respectiv numirile locale ale plantelor, care au fost folosite în fostele provincii sau orașe-state grecești din Peninsula Balcanică, respectiv din Asia Mică și care pe acele timpuri făceau parte din imperiul roman (atheni, boeoti, cappadoci, cilici, cretici, cypri, euboei, galatae, mysii, phrygi, pontici). Cîteva nume de plante sînt atribuite medicului Andreas (sec. III î.e.n.), rizotomului Krateuas (sec. I î.e.n.) și filosofului Democritos (sec. V î.e.n.). Sînt destul de frecvente și numirile de plante folosite de profeți (magi), care se ocupau nu numai cu prezicerea viitorului, dar profeției lor îi mai adăugară religia și medicina, astfel bucurîndu-se de aprecieri deosebite pe acele timpuri⁸. Aceste nume mai adesea au semnificații mitice: Aima Athenas (sîngele Atenei), Aima Apollonos (sîngele lui Apolo), Aima Herakleous (sîngele lui Heracle), Pilion Aphrodites (boneta de pîslă a Afroditei) etc. Tot aici aparțin și numirile de plante atribuite adepților lui Pythagoras, Zoroaster și Osthanes. Denumirile principale și sinonimele grecești ale plantelor din codicele C se ridică în totalitatea lor la cca 2000.

Lucrarea lui Dioscorides cuprinde și un important număr de numiri de plante date în limba latină, respectiv în limba unor popoare antice străine. Ca frecvență (cca. 566) urmează numirile de plante date în limba latină, împreună cu regionalismele acestora (campani, lucani, marsi, siculi, thusci), cîte 1—3 la o plantă, limba latină fiind a doua limbă cultă de mare circulație din antichitate. Uneori numele principal grecesc este menținut, dar cu desinență latină. Numeroase sînt numirile de plante date în limba egipteană (cca 147), a treia limbă cultă a civilizației antice (însuși Dioscorides probabil și-a făcut studiile la școala medicală din Alexandria). Urmează apoi cca 78 nume de plante africane ale întinselor provincii de pe litoralul nordic al Africei, bogate surse de droguri sub-tropicale, apoi cele cîteva numiri de plante în limba „barbarilor” (populație de lângă Marea Roșie), cele etiopiene, libiene, punice și siriene, cele armene din Asia, iar din vestul Europei cele gallice (27) și hispanice (6). Deosebit de importante pentru noi sînt cele 44 numiri de plante atribuite dacilor, popor independent în acele timpuri, cu țara situată în imediata vecinătate a imperiului roman, dispunînd de o floră bogată și variată. Mai sînt 3 nume de plante date în limba dardanilor și a bessilor, popoare învecinate și înrudite cu dacii. Cu nomenclatura acestora ne vom ocupa mai amănunțit în partea finală a lucrării noastre. Pentru a învedera mai bine repartitia geografică a acestor popoare anexăm o hartă (fig. 3).

Codex Parisinus gr. (sec. IX) și Codex Escorialensis gr. (sec. XI) mai cuprind și numiri arabe, la fel și codicele C, dar numai sub forma unor note marginale scrise cursiv.

Stațiuni și localități de colectare (toponimii)

Încă în lucrarea lui Theophrastos sînt indicate sporadic numeroase stațiuni de plante, de ex. locuri umede, nisipoase, mlăștinoase, coaste înșorite, regiuni montane sau de cîmpie. În lucrarea lui Dioscorides stațiunile sînt indicate mult

⁷ *Constituisset animo sub Dioscoridis nomine singulis capitibus graecam semper medicae materiae vocem praeponere, eamque praesertim quae communior receptaque iam pridem in medicina fuerit* (Marcellus Vergilius, ed. Diosc., Colonia, 1529, p. AA3).

⁸ *...quoniam longe aliam in religione nostra prophetae nomen aestimationem modo habet... qui non simpliciter futura vaticinarentur, sed qui religionem et medicinam vaticinis addidissent, quae tota quondam magicae artis summa fuit* (Marcellus Vergilius, op. cit., p. AA3).

mai frecvent, fie după sinonime, fie după diagnoza plantelor, iar uneori chiar după utilizarea lor medicinală. Ele erau indicate probabil pentru a ușura găsirea și identificarea plantelor pe teren.

La tratarea diferitelor plante mai sînt precizate adesea și localitățile unde cresc acele plante, adică datele toponimice, de ex. la rădăcina muntelui, aproape de fluviul Ganges; în Tebaida din Egipt; pe Mt. Pontus; pe Mt. Taurus din Capadocia; pe Mt. Amanos din Cilicia; pe insulele Galliei din regiunea Marsiliei etc., scoțîndu-se în relief uneori eficacitatea terapeutică mai mare sau mai redusă a plantelor medicinale ce cresc pe aceste locuri. Destul de grăitoare este harta alăturată (fig. 4) a datelor toponimice din lucrarea lui Dioscorides (cifrele indică frecvența acestora), date pe care le reproducem mai detaliat în enumerația de mai jos:

101 din Europa și anume:

- 9 din Hispania; Carbonia și Carthago (orașe);
- 6 Gallia (prov.), de la Massilia (Marseille, oraș);
- 9 Italia, țara metropolă; Liguria în NV, Campania în S, Tyrrhenia (Etruria) în N, Mt. Justina; Ravenna, Terentus (orașe);
- 8 Sicilia (Siculia), insulă spre S de Italia; Messana și Agrigentum (orașe), Mt. Aethna, Lipara (insulă în N);
- 2 Sardinia, insulă în SV Italiei; apoi
- 49 din Grecia (prov.), cu regiunile, repartizate astfel:
 - 3 Achaia în S, Elis (oraș), riul Anygro;
 - 2 Aetholia în V;
 - 7 Arcadia în Peloponezul central; Messena, Corinthus (orașe), Mt. Pholoe;
 - 5 Attica (Athena) în S, Megara (oraș);
 - 5 Boeotia în partea centrală, Mt. Helicon;
 - 5 Corycae, insule lângă Peloponez;
 - 6 Creta, insulă în S;
 - 3 Cyclades, grup de insule în Marea Egee;
 - 2 Epir în SV;
 - 1 Lacedemonia (Sparta) în S;
 - 1 Melos, insulă în Marea Egee;
 - 3 Phocis în N, Anticyra (oraș-port), Mt. Parnassus;
 - 1 Samos, insulă pe litoralul Ioniei;
 - 4 Thessalia, în N; Eretria (oraș), Mt. Pelion, riul Peneus;
 - 1 Zakynthos, insulă pe litoralul Ioniei; apoi, în afara Greciei,
- 10 Macedonia, prov. în N Greciei; riul Olcymon; Sintica (oraș);
 - 1 Istria, prov. în NV;
 - 2 Illyria, prov. în NV;
 - 4 Thracia, prov. la N de Macedonia; Thassos și Samothrace, insule în Marea Egee;
 - 1 Sarmatia, țară independentă în NV Mării Negre; Agaria (oraș, v. liber III, cap. 1).

158 din Asia și anume:

98 din Asia Mică:

- 2 Bosphorus, strîmtoare între M. Marmara și M. Neagră;
- 9 Cappadocia, prov. la N de Cilicia; Mt. Taurus;
- 3 Caria, prov. la SV, în fața insulei Rhodos;
- 4 Chios, insulă în Marea Egee;
- 16 Cilicia, prov. în S pe litoralul M. Mediterane; Mt. Amano;
- 4 Colchis, prov. la NV;
- 1 Commagene, prov. la E de Cappadocia;
- 1 Bithynia, prov. lângă M. Marmara; Chalcedonia (oraș);
- 1 Cos, insulă în Marea Egee, lângă Caria;
- 9 Cyprus, insulă în Marea Mediterană;
- 2 Cyzicum, oraș lângă Marea Marmara;

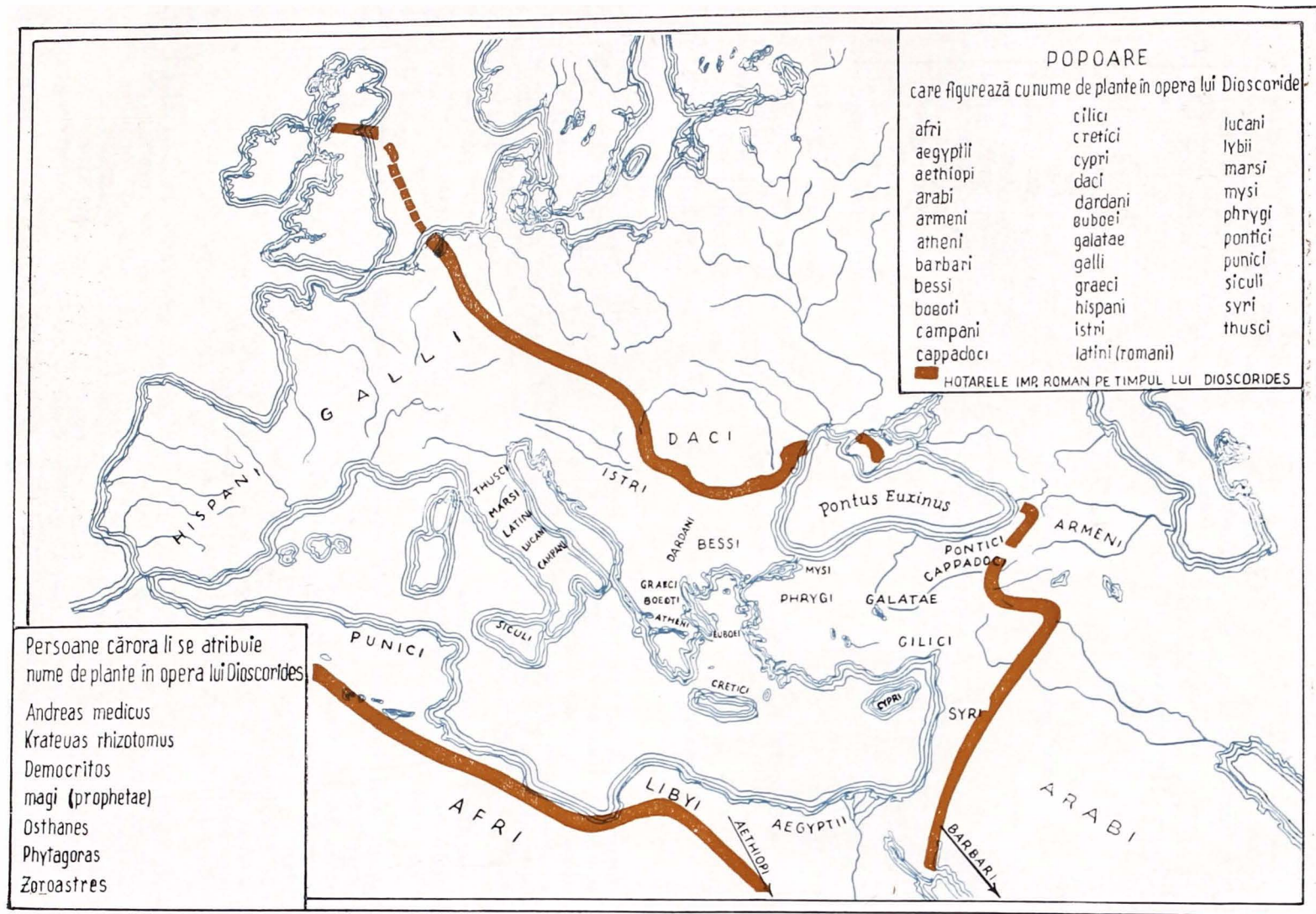


Fig. 3. Harta imperiului roman de pe timpul lui Dioscorides, indicînd popoarele care figurează cu nume de plante în opera acestuia.

- 9 Galatia, prov. în partea centrală;
- 3 Heraclea, oraș pe litoralul de S al Mării Negre;
- 7 Lycia, prov. la S de Mysia; Smyrna, Magnesia (orașe); Mt. Olymp;
- 2 Lydia, prov. la S de Mysia; Colophon (oraș);
- 3 Mysia, prov. lângă M. Egee; Troas (Troia) prov.; Mt. Ida;
- 2 Pamphylia, prov. la S de Pisidia pe litoralul M. Mediterane;
- 4 Phrygia, prov. la V, lângă Lydia;
- 2 Pisidia, prov. la SV, lângă Lycia;
- 9 Pontus, prov. la NE pe litoralul Mării Negre;
- 1 Propontis (Marea Marmara);
- 4 Rhodos, insulă în Marea Mediterană; apoi, *în afara Asiei Mici*,
- 5 Armenia, stat dependent, lângă Marea Caspică;
- 1 Iberia, stat la N de Armenia;
- 4 Media, stat, aproximativ pe teritoriul Iranului de azi;
- 7 India, țară îndepărtată în Asia de S; fluviul Ganges;
- 15 Syria, prov. pe lit. de E al M. Mediterane; Hierapolis (oraș);
- 5 Phoenicia, prov. pe lit. M. Mediterane; Sidon (oraș);
- 7 Iudeea, prov. lângă M. Roșie;
- 14 Arabia, stat liber lângă Golful Persic;
- 2 Babylonia, stat lângă fluviile Tigru și Eufrat.

40 din Africa de N:

- 15 Aegyptus, prov. pe lit. de SE al M. Mediterane; fluviul Nilus;
- 5 Aethiopia, prov. la S de Egipt; Trogloditae (popor);
- 12 Libya, prov. la V de Egipt;
- 2 Cyrenaica, prov. lângă Libya;
- 5 Africa-Proconsularis, prov. la V de Cyrenaica; Carthago (oraș);
- 1 Mauretania, prov. în fața Hispaniei.

Din frecvența citatelor toponimice se pot constata următoarele:

— 98 citate toponimice numai din Asia Mică, patria propriu-zisă a lui Dioscorides, dintre care cele mai multe (16) din Cilicia, pe teritoriul căreia s-a născut și și-a petrecut o parte din anii tinereții. Frecvența deosebită a acestor date toponimice dovedește totodată că el cunoștea mai bine această regiune și probabil a culețit-o în lung și în lat. Este foarte verosimil că din aceste regiuni a colectat o mare parte din plantele sale medicinale, probabil a adunat personal și multe numiri de plante grecești;

— 49 citări toponimice din Grecia propriu-zisă, a doua patrie a lui Dioscorides, teritoriu relativ redus, pe care însă probabil îl cunoștea tot atât de bine;

— 15 citate toponimice din Egipt, țară în care se crede că și-a făcut studiile medicale.

Este de menționat aici că unele dintre aceste toponime au mai fost citate și în lucrările floristico-medicale ale antecesorilor săi, dar în mod cu totul sporadic, într-un număr mult mai redus. Numărul citatelor toponimice de pe celelalte teritorii scade treptat la cifre neînsemnate, dovadă că acele regiuni îi erau mai puțin cunoscute. Surprinzător este faptul că — contrar așteptărilor — teritoriile din apusul Europei sînt foarte slab reprezentate în citatele toponimice dioscorideene ca locuri de proveniență a materiilor medicale: Italia citată numai de 9 ori, Hispania de 9 ori, Gallia de 6 ori (peste tot numai părțile sudice ale Europei de V), iar Britannia, ocupată pe la mijlocul sec. I e.n., nici nu este amintită.

Din Dacia — țară încă liberă pe atunci — nu se indică nici o localitate de proveniență a materiilor medicale. Dioscorides nu cunoștea date concrete de stațiuni de pe acest teritoriu, deci cu atât mai mult trebuie respinsă ca eronată părerea unor cercetători că Dioscorides ar fi colectat nemijlocit plante medicinale din această regiune sau că ar fi profesat aici cîntva timp medicina făcînd parte din expediția militară a lui Traian, epocă la care Dioscorides nici nu mai era în viață de cîteva decenii. Față de aceasta, numeroasele numiri de plante date în limba dacilor ne îndreptățesc să presupunem — chiar dacă nu dispunem încă de

dovezi arheologice concrete — că încă în epoca Daciei preromane, în cadrul schimbului comercial dintre daci și romani, respectiv greci, se practica și comerțul cu plante medicinale, probabil prin orașele comerciale Tomis și Kallatis de pe litoralul vestic al Mării Negre. Ipoteza aceasta este cu atât mai verosimilă cu cât se știe din istorie că medicina și cunoștințele despre plante la daci erau într-un stadiu avansat, ele fiind împreunate cu cultul lor religios. De altă parte, în Dacia, aflată în vecinătatea imperiului roman de atunci, din cauza reliefului ei foarte variat, creșteau din abundență numeroase plante medicinale mult căutate (de ex. Artemisia, Arum, Chelidonium, Hedera, Helleborus, Cynoglossum, Hyoscyamus, Iris, Matricaria, Portulaca, Plantago, Ranunculus, Rubus, Thymus, Verbascum etc.).

Dar nu se indică nici o toponimie nici din regiunile aflate la V de Dacia, deși Pannonia se găsea sub ocupație romană încă din primul deceniu al sec. I e.n., iar din regiunile la E de Dacia se citează o singură toponimie (lib. III, cap. I: „Agaricus crește în Agaria din Sarmatia”), iar de pe teritoriul Traciei sînt indicate numai 4 toponimii.

Mai este de menționat că în unele ediții dioscorideene (Marc. Verg. p. 692, Goodyer p. 653) la tratarea materiei Thrakias lithos (piatra de Tracia) se scrie: „... se găsește în Sciția la râul numit Pontus”. Indicarea „Sciției” este însă numai o eroare de copiere, întrucît în alte ediții mai vechi în loc de „Sciția” se scrie: „Sintica” din Macedonia (lib. V, cap. 129, cf. M. Wellmann).

Din numărul sinonimelor și frecvența toponimiilor rezultă importanța mai mare sau mai mică a drogurilor respective, precum și regiunile care erau mai bine cunoscute sub aspect botanic, ele constituind în același timp și un indiciu asupra autenticității nomenclaturii.

Se mai naște întrebarea: de ce aceste materii medicale sînt indicate în majoritatea lor din părțile de răsărit ale imperiului, iar nu din țara metropolă? Cauzele mai verosimile par a fi următoarele:

— tradiția științifică seculară a botanicii grecești a avut ca urmare firească o mai bună cunoaștere a plantelor medicinale de pe teritoriile răsăritene ale imperiului, decît de pe teritoriile vestice din apropierea țării metropole, unde de altfel cunoștințele floristice se găseau în acest timp pe o treaptă mult inferioară;

— mare parte dintre plantele medicinale — chiar cele mai eficace — nici nu creșteau în țara metropolă, cu un teritoriu mai redus și insuficient explorat sub aspect botanic, teritoriu care nici nu putea asigura, de altfel, cantitățile necesare de droguri;

— majoritatea expedițiilor militare pe timpul lui Dioscorides au avut loc în părțile răsăritene ale imperiului, astfel achiziționarea drogurilor necesare din regiunile apropiate teatrului de luptă era mai avantajoasă;

— lipsa brațelor de muncă disponibile în Italia pentru colectarea plantelor medicinale, față de ușurința și probabil ieftinătatea posibilităților de procurare ale acestora din părțile răsăritene.

Diagnoza plantelor. Dioscorides era înainte de toate medic, care a urmărit scopul de a scrie un tratat de medicină și farmacologie. Botanica îi era numai o preocupare secundară, deși absolut necesară pentru scrierea tratatului său. Astfel el a abordat problemele botanice numai în măsura necesității. Lucrarea sa nefiind un tratat de botanică, nici nu reflectă fidel ansamblul cunoștințelor sale botanice (floristice și morfologice) și astfel nu ne surprinde faptul că în lucrarea floristică a lui Theophrastos (Despre istoria plantelor) — scrisă cu peste 350 de ani mai înainte — plantele par a fi mai temeinic tratate, el preocupîndu-se chiar și de unele probleme de fiziologie. Totuși, ținînd seamă de preliminările pe care le face în prefața lucrării sale, că din tinerețe a îndrăgit botanica, apoi că a cercetat plantele în diferitele lor stadii de dezvoltare și dat fiind că el a descris peste 700 de specii de plante medicinale — mai multe decît Theophrastos (cca 500) — trebuie să constatăm că el era un foarte bun florist și pasionat cercetător al plantelor, care cunoștea toate plantele medicinale folosite pe timpul său. Conciziunea diagnozelor sale, limitate la necesitățile lucrării, do-

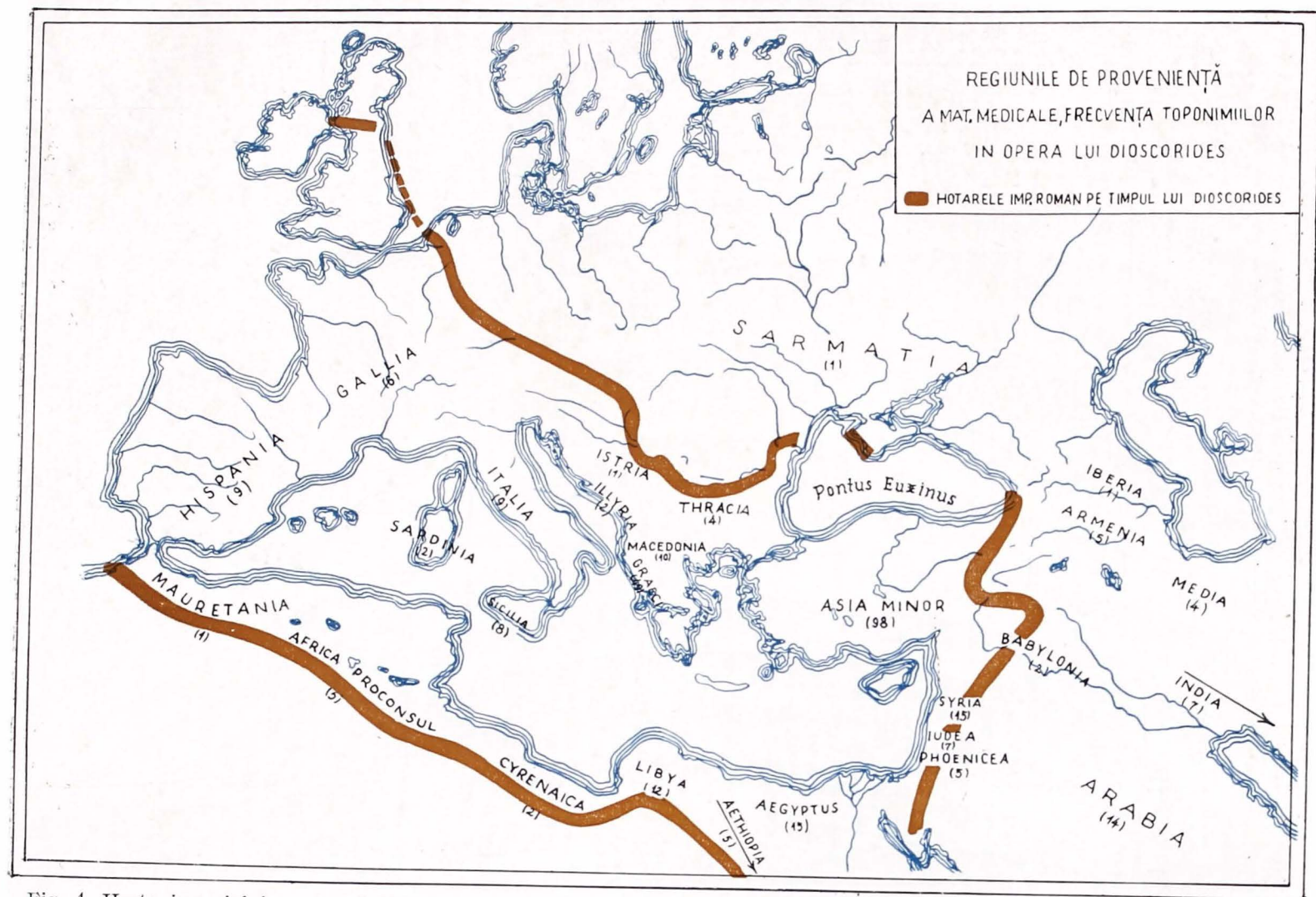


Fig. 4. Harta imperiului roman, indicind regiunile de proveniență a materiilor medicale și frecvența toponimiilor din opera lui Dioscorides.

vedesc temeinicia cunoștințelor sale floristice. În scurtele sale diagnoze indică cele mai evidente, mai frapante caractere ale plantelor tratate, precizând forma, dimensiunile, culoarea, gustul și mirosul specific al rădăcinii, tulpinii, frunzelor, fructelor și inflorescenței. Din cauza vocabularului morfologic prea redus încă pe acele timpuri, Dioscorides trebuie să recurgă adesea la asemănarea unora din plante cu altele mai cunoscute sau cu organele similare ale acestora, uneori folosindu-se și de zoomorfie. Denumirile diferitelor organe ale plantei le folosește cu consecvență în toată lucrarea, contribuind în acest fel la stabilizarea terminologiei morfologice. Despre floare — azi organul principal la diagnoze — scrie prea puțin, indicându-i doar culoarea, uneori forma și dispoziția petalelor, nerezultând strinsa legătură dintre floare și fruct. Totuși ar fi greșit să deducem din aceasta că el n-ar fi cunoscut legătura dintre ele. La indicarea culorii diferitelor organe ale plantei se folosește însă de nuanțele cele mai amănunțite și variate, detalii și precizări incomparabil mai numeroase decât găsim în descrierile botanice de astăzi. Îndeosebi la diagnoza drogurilor importate are o deosebită grijă să dea caracterele cele mai evidente de formă, culoare, miros și gust pentru a putea fi ușor deosebite cele falsificate de cele veritabile, știut fiind că din cauza prețului ridicat al acestora falsificarea lor se practica în mare măsură.

O încercare destul de naivă — caracteristică însă concepției timpului — folosită la descrierea plantelor era și aceea de a deosebi „sexe” pe baza înfățișării externe a plantelor și anume, exemplarele „femele” cu statura mai scundă, mai zveltă, plante mai odorante, cu frunzele lobate sau sectate, de culoare mai închisă, față de care exemplarele „masculine” mai robuste, de culoare mai deschisă, cu frunze mari, compuse, late și fructe mai mari (de ex. la *Paeonia*, *Man-dragora* etc.).

La tratarea plantei, în cadrul aceluiași capitol uneori se descriu mai multe „specii”, numite γένη sau εἶδος (pe latinește „genus”), acești termeni grecești fiind folosiți mai întâi de Aristotel. Li se dau numai caracterele distinctive față de planta principală tratată în capitolul respectiv (de ex. flori de altă culoare, plantă cu statură mai mică etc.), ele fiind uneori viitoarele specii ale aceluiași gen. În câteva cazuri diagnoza plantei lipsește complet (de ex. *Batos* = murele, *Bliton* = știrul) probabil pentru că plantele amintite erau prea bine cunoscute. Ca un fel de completare a acestor scurte diagnoze, mai contribuiau la recunoașterea plantelor numeroasele sinonime grecești, nomenclatura dată în limba altor popoare, precum și indicarea datelor de stațiune și de răspândire.

Partea medico-farmaceutică este mai vastă și mai amănunțită tratată în lucrare. Aici sînt precizate părțile plantei care erau utilizate în scopuri terapeutice, apoi se arată bolile împotriva cărora pot fi folosite; se insistă asupra efectelor lor, dîndu-se modul de preparare a medicamentelor, cu indicarea precisă a dozării.

Iconografia codicelui C cuprinde 383 de planșe desenate pe 376 pagini, mai adesea cite o singură plantă pe o pagină. După opinia lui M. Wellmann și Premerstein, desenele n-au fost executate după natură, ci au fost copiate din lucrarea floristică ilustrată a lui Kratueas, iar altele adăugate mai târziu. Numai aproximativ jumătate dintre plantele descrise au fost prevăzute cu iconografie. Figura plantelor urmează în cele mai multe cazuri imediat după pagina cuprinzînd textul descrierii lor. Deasupra iconografiei se găsește numele grecesc al plantei, scris cu litere unciale obișnuite, identice cu cele ale textului. În numeroase cazuri însă acest nume a fost completat evident mai târziu, prin scriere cursivă, de către persoane care par să nu fi avut întotdeauna competența necesară, indicarea numelui bazîndu-se adesea pe identificări eronate. Din această cauză iconografia nu corespunde uneori cu textul diagnozei plantei. Atare erori au putut avea loc în cursul secolelor și din cauză că foile volante ale codicelui cuprinzînd astfel de iconografii nenumerate, din eroare au fost așezate la locuri greșite. Neconcordanțe de acest fel au fost observate și de către unii cercetători ai codicelui de la sfîrșitul evului mediu, care au semnalat aceste erori scriind pe planșă cu litere cursive „falsum”. Pe marginea iconografiilor au mai fost notate ulterior de alte mîini și nume de plante în limba latină, arabă, persană etc.

În general desenele plantelor sînt destul de bune, pe baza lor putînd fi recunoscute speciile de plante de astăzi; altele însă sînt destul de denaturate din cauza multelor copieri și răscoieri care s-au succedat pînă la data copierii codicelui C, executate de copiiști mai mult sau mai puțin îndemînatci și conștiincioși, încît unele desene sînt adevărate „caricaturi de plante”. Din motivele arătate iconografiile trebuiesc luate în considerare cu rezervele cuvenite, mai ales cele la care numele plantei a fost scris ulterior, cu litere cursive, nu cu litere unciale obișnuite. Cazuri de acest fel vom semnală și noi, mai multe, la capitolele identificărilor.

Caracterul și scopul sinonimelor

Regnul vegetal a constituit izvorul primelor și principalelor materii medicale ale omului. Poporul, pe baza spiritului său de observație dezvoltat, a căutat să numească plantele folosite de el. Aceste numiri reflectă de obicei caracterelor morfologice cele mai frapante ale plantelor, asemănarea lor — adesea fantezistă — cu alte lucruri, animale sau organe de animale; uneori ele redau condițiile staționale caracteristice, însușirile lor terapeutice sau chiar credințele mitice legate de ele. Din această cauză numirile de plante, în marea lor majoritate, sînt de origină populară. Dăm cîteva exemple din codicele C: *Agrostis* = planta cîmpului; *Artemisia* = planta zeiței *Artemis*; *Bouglosson* = limba bouului (cu aluzie la forma frunzelor); *Dipsakon* = care potolește setea (în frunzele concrescute ale plantei se adună apa de ploaie, de unde beau păsările); *Drakontia* = plantă în formă de balaur; *Eryngion* = planta folosită împotriva balonării; *Kynoglosson* = limba ciinelui (din cauza forme frunzelor); *Lithospermon* = planta cu semințele tari ca piatra; *Onobrychis* = mîncat cu poftă de mîgari; *Pentaphyllon* = planta cu 5 frunze; *Potamogeiton* = planta ce crește lângă riuri etc.

După cum s-a arătat, cu adunarea și comercializarea plantelor medicinale pe teritoriul Greciei din antichitate, din cele mai vechi timpuri, s-au ocupat așa-numiții „rizotomi” (tăietorii de rădăcini) și „pharmakopoli” (comercianții de plante medicinale), profesioniști bine cunoscute și larg practicate pe acele timpuri⁹. Acești profesioniști erau desigur primii popularizatori ai denumirilor de plante medicinale. Aceleași plante însă purtau adesea alte numiri în alte localități sau regiuni și din această cauză trebuiau cunoscute și acestea, pentru a putea fi procurate mai ușor. Atare numiri regionale le numim sinonime, al căror număr crește mereu în măsura în care creștea numărul plantelor medicinale cunoscute de pe teritorii din ce în ce mai mari. S-a format chiar o profesiune specializată în adunarea acestor sinonime de plante medicinale. Renumitul medic *Galenos* (sec. II e.n.) în lucrarea sa (ed. Kühn, vol. XIX, p. 105) amintește de acești profesioniști, care se numeau ἀντιφράζοντες și care se ocupau cu scrierea numirilor de plante medicinale (γράφαντες τὰς ὀνομασίας τῶν φαρμάκων). Astfel de autori erau *Xenokrates* din *Aphrodisias* (mijlocul sec. I. e.n.), *Pamphilos* gramaticul din *Alexandria* (sec. I e.n.), *Andreas* (din timpul imperiului), *Dioscorides Alexandrinus* zis *Phaka* (medicul *Cleopatrei*), *Menestheus* din *Stratoniceea*, dar probabil tot de categoria acestora ținea și așa-numitul *Pseudo-Apuleius*. Datele nomenclaturale ale acestor „antiphrazonți” erau importante, de oarece erau folosite de autorii lucrărilor floristico-medicale (*Diodotos*, *Dioscorides*, *Plinius* etc.). Sinonimele grecești, latinești și cele date în limba altor popoare contribuiau nu numai la identificarea plantelor medicinale, dar mai ușurau și utilizarea lucrărilor medicale pe întreg cuprinsul imperiului roman de atunci, în același timp făcînd posibilă și o mai ușoară achiziționare a drogurilor din regiunile și provinciile mai îndepărtate. La baza indicării sinonimelor stă deci criteriul utilității și a necesității practice.

Astfel, este foarte natural că, după ce hotarele imperiului roman s-au extins considerabil în toate direcțiile, înglobînd pe lângă provinciile grecești și regiunile mediteraneene, în aceeași măsură a crescut și necesitatea de ordin practic de a se

⁹ *Sophocles*, cunoscutul poet tragic grec al antichității (495—405 î.e.n.) a scris despre ei chiar o piesă intitulată *Ῥιζοτομοί*.

indica în lucrarea lui Dioscorides un număr cât mai mare de sinonime de plante atît în limba greacă, cît și în limba noilor popoare încorporate, căci noile provincii au însemnat tot atîtea surse noi și valoroase de procurare a materiilor medicale.

După cîteva secole începe declinul imperiului roman, dezmembrarea lui în cel de apus și de răsărit, iar în cele din urmă căderea imperiului de apus. Cu aceasta încetează expedițiile militare de mare amploare, reducîndu-se mereu și hotarele imperiului. Posibilitățile de procurare a materiilor medicale din fostele provincii se reduc treptat și ele. În acest fel încetează și cauzele care au impus folosirea multelor sinonime grecești și străine. În unele ediții dioscorideene de mai tîrziu, ca rezultat al unor copieri mecanice, ele se mai mențin în parte cîtva timp, în cele din urmă însă dispar, ca un balast inutil. În versiunile dioscorideene care circulau în răsărit, în veacurile VIII—XIII apar sinonimele arabe, deoarece în aceste timpuri cultura arabă ajunge la plină înflorire.

În primele ediții ale traducerilor dioscorideene se mai mențin o parte din denumirile grecești și latinești de plante, dar se introduc altele noi, în limba traducerii, regionalismele acestora, adesea chiar și numirile de plante în limba popoarelor învecinate; se înlătură însă complet balastul de sinonime grecești și cele date în limba altor popoare din antichitate. Acest lucru se observă în cazul primelor „Kräuterbuch“-uri germane. În ediția spaniolă a lui A. Laguna (1570), în afară de numele principal grecesc și latinesc al plantelor se introduc nume de plante în limba spaniolă, cu regionalismele castilane, catalane etc., apoi nomenclatura botanică a popoarelor învecinate, în portugheză, franceză și italiană, completări motivate prin aceleași considerații de necesitate practică. Împrejurarea că în unele ediții dioscorideene care au circulat în apus (Codex Parisinus graecus, Codex Monacensis latinus, Codex Parisinus latinus etc.) lipsesc sinonimele străine, dovedește doar că la data copierii lor ele nu mai aveau nici o importanță reală, practică.

(Partea II urmează în *ActaMN*, VI.)

C. VACZY

DIE DAKISCHEN PFLANZENNAMEN IN DEN WERKEN VON DIOSKORIDES UND PSEUDO—APULEIUS

(I. Teil)

(Zusammenfassung)

Der Zweck der vom Verfasser unternommenen Untersuchungen war die Zusammenstellung eines möglichst vollständigen Inventars der dakischen Benennungen von Pflanzen und deren verschiedene Schreibarten, die sich in den botanisch-medizinischen Werken von Dioskorides (*De materia medica*) und von Pseudo-Apuleius (*De herbarum medicaminibus*) erhalten haben; ihre Analyse im Hinblick auf Botanik und Benennung; das vergleichende statistische Studium dieser Namen in den beiden erwähnten Werken, sowie Folgerungen, die sich aus diesem Vergleich ergeben, wobei der Zeitunterschied berücksichtigt wurde, der zwischen ihrer Aufzeichnung verstrich; Feststellung der Herkunft, der Zeit und des wahrscheinlichen Ortes, wo die Pflanzennamen gesammelt wurden, sowie Überprüfung des dakischen Charakters der Wörter; Identifizierung des Autors Pseudo-Apuleius; und schliesslich Überprüfung der Identifizierung dieser Pflanzen mit der heute gültigen wissenschaftlichen Nomenklatur.

Der erste Teil der Arbeit befasst sich mit dem Werk von Pedanios Dioskorides (I. Jh. u.Z.): *Peri hyles iatrikes* (Über die Arzneimittel) wobei kurz die biographischen Daten über den Autor, sowie die politischen, sozialen und ökonomischen Verhältnisse des damaligen Römischen Reiches behandelt werden. Danach wird der Inhalt des Werkes besprochen: das Vorwort, die Art, wie die 706 behandelten Arzneipflanzen beschrieben werden, die Pflanzendiagnosen, die Sammlungsorte, die Zubereitung und Verwendung der pflanzlichen Arzneimittel und die Abbildungen der Pflanzen. Es folgt die ausführliche Behandlung der Pflanzennamen im Griechischen, Lateinischen, Ägyptischen, Afrikanischen usw. und ihrer Synonyme, wobei auf die 44 in dakischer Sprache angegebenen Pflanzennamen hingewiesen wird. Auf einer Kartenskizze des damaligen Römischen Reiches werden die Völker bezeichnet, in deren Sprache die behandelten Pflanzen benannt worden sind; eine andere Karte gibt die Herkunftsgebiete der Arzneimittel, sowie die Häufigkeit der Erwähnung von Ortsbezeichnungen.